

**This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.**

**Author(s):** Lipsanen, Katariina; Myllymaa, Lauri

**Title:** Bergson, Henri

**Year:** 2023

**Version:** Published version

**Copyright:** © 2023 Eurooppalaisen filosofian seura ry

**Rights:** In Copyright

**Rights url:** <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

**Please cite the original version:**

Lipsanen, K., & Myllymaa, L. (2023). Bergson, Henri. In Ensyklopedia Logos (30.6.2023). Eurooppalaisen filosofian seura ry. Logos-ensyklopedia.  
<https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/bergson-henri>



Suomi

Svenska

## Bergson, Henri

*Katariina Lipsanen ja Lauri Myllymaa (julkaistu 30.6.2023)*

Henri Bergson (1859–1941) oli yksi 1900-luvun alkupuolen merkittävimpiä ranskalaisia filosofejia. Hän nousi kansainväliseen maineeseen pääteoksensa *L'évolution créatrice* (Luova evoluutio, 1907) myötä.



Bergsonin filosofian kantavana ajatuksena on todellisen muutoksen luonteen ymmärtäminen.

Bergsonin ajattelulle ominaista on erityistieteiden filosofinen analysointi ja tieteellisten tutkimustulosten tuominen osaksi filosofiaa. Vaikka Bergsonin omat filosofiset tavoitteet keskittyivät erityisesti tieteenteoreettisiin aiheisiin psykologiassa, biologiassa ja sosiologiassa sekä metafysiisiin kysymyksiin, hänen ajattelunsa vaikutus näkyy erityisesti myöhemmässä ranskalaisessa filosofiassa, fenomenologiassa ja eksistentialismissa. Urallaan Bergson osallistui aktiivisesti demokraattisen kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Hänen uraansa värittivätkin erilaiset filosofiset, tieteelliset ja poliittiset kiistat.

### [1. Elämä](#)

### [2. Teokset](#)

[Essai ja Matière et mémoire \(1883–1899\)](#)

[Nauru ja L'évolution créatrice \(1900–1920\)](#)

[Durée et simultanéité ja Les deux sources \(1920–1941\)](#)

### [3. Vastaanotto ja vaikutus](#)

[Bergsonin ajattelun vastaanotto](#)

[Bergsonin ajattelun jälkivaikutus](#)

### [4. Bergson Suomessa](#)

[Nykyinen Bergson-tutkimus Suomessa](#)

### [5. Bergsonin pääteokset](#)

[Bergsonin muut merkittävät teokset](#)

[Bergsonin teosten käännöksiä](#)

### [6. Suositeltavaa jatkolukemista](#)

### [7. Kirjallisuus](#)

## Elämä

Henri Louis Bergson syntyi Pariisissa 18. lokakuuta vuonna 1859. Bergsonin isä oli puolanjuutalainen säveltäjä Michael Bergson ja äiti englantilainen Katherine Bergson (omaa sukua Levison). Perheessä oli yhteensä seitsemän lasta, joista Bergson oli toiseksi vanhin. He joutuivat usein muuttamaan isän töiden mukana. Bergsonien asuttua ensin ulkomailla ja hetken Pariisissa perhe muutti Lontooseen vuonna 1870, mutta 10-vuotias Bergson jäi yksin Pariisiin, sillä hänelle oli myönnetty Ranskassa stipendi koulunkäyntiä varten. Toistuva muuttaminen ja erossa oleminen vanhemmista ja muusta perheestä aiheutti hänessä yksinäisyyden ja erillisyyden tunteita (Soulez ja Worms 2002, 30–31).

Nuori Bergson kuitenkin menestyi koulussa ja todisti etevyytensä erityisesti matematiikassa. Hän voitti ensimmäisen palkinnon matematiikassa Ranskan lukio-opiskelijoiden “Concours Général” –kilpailussa, ja tämän myötä Bergsonin odotettiin jatkavan matematiikan opintojaan. Hänen matematiikan opettajansa Adolphe Desbove olikin syvästi pettynyt, kun Bergson matemaattisista ansioistaan huolimatta päätti suuntautua yliopistolla filosofiaan. Tunnetun kertomuksen mukaan Desbove tokaisi Bergsonille tämän päätöksestä kuultuaan: “Olisit voinut olla matemaatikko, mutta nyt sinusta tulee vain filosofi.” (Soulez ja Worms 2002, 33–35.)

Kiinnostus filosofiaan lienee herännyt Bergsonissa hänen tutustuttuaan Jules Lachelier’n (1832–1918) teokseen *Le fondement de l’induction* (Induktion perusta, 1871; Soulez ja Worms 2002, 35). Lachelier, ranskalaisen spiritualismin edustaja Félix Ravaisson (1813–1900) sekä englantilainen positivist Herbert Spencer (1820–1903) olivat nuoren Bergsonin varhaisimmat ja kenties merkittävimmät filosofiset esikuvat.

Bergson opiskeli filosofiaa Pariisin École Normale Supérieuressä. Tuohon aikaan ranskalainen akateeminen filosofia oli vahvasti jakautunut koulukuntiin, yhtäältä Kantin filosofian ja toisaalta Spencerin filosofian ympärille. Näistä Kantin kannattajat olivat huomattavassa enemmistössä, mutta Bergsonin sukupolvessa Spenceristä kiinnostuneimmat ranskalaiset olivat Émile Durkheim (1858–1917) ja Lucien Lévy-Bruhl (1857–1939). Heitä edeltävästä sukupolvesta merkittävimmät Spenceristä kiinnostuneet filosofit olivat Alfred Fouillée (1838–1912) ja Paul Janet (1823–1899). Spencer-kiinnostuksensa vuoksi Bergson sai kuulla opiskelutovereiltaan

piikitteleviä kommentteja ateismista ja materialismista. Muodissa ollutta kantilaisuutta Bergson ei arvostanut ja piti siitä kiinnostuneita opiskelijakollegoitaan "konformisteina". Käsityksensä kantilaisuudesta hän lienee omaksunut Émile Boutroux'lta (1845–1921), joka oli Heidelbergin perinteeseen kuuluvien uskantilaisien Eduard Zellerin (1814–1908) ja Kuno Fischerin (1824–1907) ajatusten kannattaja.

Ennen varsinaisia julkaisujaan Bergson teki joitain käännöstitä. Hän käänsi nimettömästi ranskaksi englantilaisen psykologin James Sullyn (1842–1923) harhakuvia ja illuusioita käsittelevän psykologisen tutkielman *Illusions* (Harhakuvia, 1881). Sullyn teoksen lisäksi Bergson käänsi ja kommentoi otteita Lucretiukselta (n. 99–55 eaa.).

Valmistuttuaan École normale supérieurestä vuonna 1881 hän siirtyi ranskalaisen akateemisen urakehityksen mukaisesti opettamaan Pariisin näkökulmasta syrjäisissä lyseoissa. Opettaessaan Lycée Blaise Pascalissa Clermont-Ferrandissa Bergson alkoi pohtia aihetta väitöskirjalleen ja syventyi mekaniikan periaatteisiin. Hän oli jo tutustunut merkittävien matemaatikkojen ja filosofien kuten Antoine Augustin Cournot'n (1801–1877), Paul Janet'n (1823–1899), Lachelier'n ja Spencerin töihin. François Evellinin (1835–1910) *Infini et quantité* (Ääretön ja määrä, 1880) oli hiljattain julkaistu, ja Bergson todennäköisesti innoittui teoksen tavasta käsitellä Zenon Elealaisen (n. 495–n. 430 eaa.) paradokseja. Lukuvuoden 1885–1886 aikana Bergson luennoi aiheesta "Aristoteles ja hänen vaikutuksensa tieteen kehitykseen", mikä sai hänet tarkastelemaan Zenonin paradokseja lähemmin ja huomaamaan ajan matemaattiseen esittämiseen liittyvät vaikeudet. Tarkastellessaan Zenonin paradokseja Bergson näyttää vakuuttuneen siitä, että ajan luonteen selittäminen tieteen keinoin on mahdotonta. Tämä huomio varmasti muokkasi Bergsonin metodologista lähestymistapaa ajan tutkimuksessa ja sai hänet näkemään aikaan liittyvien ongelmien ratkaisemisen filosofian keskeisenä tehtävänä.

Bergson luovutti ranskalaiseen tohtorin tutkintoon vaaditut ranskaksi ja latinaksi kirjoitetut väitöskirjansa, *Essai sur les données immédiates de la conscience* (Tutkielma tietoisuuden välittömistä sisällöistä) ja *Quid Aristoteles de loco senserit* (Aristoteleen käsitys tilasta) tarkastukseen vuonna 1888 ja valmistui tohtoriksi kunniamaininnoin vuonna 1889. Bergson avioitui vuonna 1892 Louise Neuburgerin (1872–1946) kanssa. Seuraavana vuonna syntyi heidän tyttärensä Jeanne Bergson (1893–1961), josta tuli kuvataiteilija ja kuvanveistäjä. Bergsonin teos *Matière et mémoire* (Aine ja muisti) ilmestyi 1896. Kolme sen neljästä luvusta oli kevyesti muokattuja versioita ennestään julkaistusta artikkelista. Teos poiki Bergsonille niin

kiinnostusta ja suosiota kuin kritiikkiäkin. Erityisen närkästyneitä Bergsonin ajattelusta olivat ranskalaiset rationalistit, kuten Émile Boutroux (1845–1921), Julien Benda (1867–1956) ja Léon Brunschvicg (1869–1944), jotka näkivät Bergsonin ajattelun mystiikkana. On esitetty, että näiden näkökulmien vuoksi Bergsonia ei valittu Sorbonnen yliopiston opetusvirkaan (Soulez & Worms 2002, 80).

Menestyksensä siivittämänä Bergson kuitenkin sai opetusviran École Normale Supérieurestä vuonna 1898. Bergsonin uran merkittävimmät opetustehtävät alkoivat, kun hänet vuonna 1900 valittiin Collège de Francen kreikkalaisen ja latinalaisen filosofian oppituoliin. Neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1904, hän siirtyi modernin filosofian oppituoliin edellisen haltijan Gabriel Tarden kuoltua. Bergsonin luennot Collège de Francessa olivat äärimmäisen suosittuja teoksen *L'évolution créatrice* (Luova evoluutio, 1907) julkaisun aikaan. Tämä oli Bergsonin uran huippukautta ja myös suomalaisia ajattelijoita ja kulttuuriväkeä osallistui näille luennoille. Varhaisessa opetustyössään Lycée Blaise Pascalissa Bergson oli omaksunut strategian, jossa hän myötäili vallalla olevia filosofisia aiheita kuten John Stuart Millin (1806–1873) psykologiaa ja ranskalaista spiritualismia (Soulez ja Worms 2002, 63–64). Tähän verrattuna Collège de France taas tarjosi Bergsonille enemmän vapautta ja luovia mahdollisuuksia luennoimisen suhteen. Erityisesti opettaessaan modernia filosofiaa Bergson joko valmisteli tulevia pääteoksiaan tai luennoi jo julkaistujen pääteostensa pohjalta (Soulez ja Worms 2002, 98). Bergson opetti esimerkiksi kurssit “L'évolution des théories de la mémoire” (Muistiteorioiden kehitysvaiheet, 1903–1904), “Étude de l'évolution du problème de la liberté” (Tutkimus vapauden ongelman kehitysvaiheista, 1904–1905) ja “L'idée d'évolution” (Evoluution idea, 1911–1912).

Collège de Francen luennot olivat kaikille avoimia, mikä todennäköisesti lisäsi niiden suosiota – niistä tuli suorastaan muodikkaita. Luennoille osallistui opiskelijoiden ja kollegojen lisäksi laajasti yleisöä kulttuuriväestä yläluokan rouviin. Kurssien suuri suosio aiheutti jopa keskustelua luentojen siirtämisestä muihin tiloihin, sillä kaikki halukkaat eivät mahtuneet luentosaliin ja osa kiinnostuneista yritti jopa seurata luentoa ikkunoista. Näkyvyys ja suosio tarjosi filosofin uralle uusia mahdollisuuksia: vuonna 1914 Bergson valittiin Ranskan akatemian (Académie française) jäseneksi, mikä oli ranskalaiselle akateemikolle merkittävä saavutus. Tämän jälkeen Bergson luopui Collège de Francen virastaan vuonna 1914 ja ehdotti seuraajakseen oppilastaan Édouard Le Royta (1870–1954).

Bergsonista tuli 1910-luvulla myös kansainvälisesti tunnettu. Hänen ystävänsä William James (1842–1910) oli myötävaikuttanut hänen ajattelunsa myönteiseen vastaanottoon Yhdysvalloissa. Englannissa

Bergsonin filosofian vastaanottoa on luonnehdittu ilmauksella *Bergson boom*. Hänelle myönnettiin Oxfordin yliopiston kunniaohtorin arvo vuonna 1911. Lisäksi ensimmäisen maailmansodan aikaan Bergsonilla oli näkyvä kansainvälinen rooli. Hän osallistui useampaan Ranskan hallituksen järjestämään diplomaattiseen hankkeeseen, joiden tarkoituksena oli hankkia tukijoita Ranskalle ja innostaa muita valtioita liittymään sotaan keskusvaltoja vastaan. Diplomaattisten tehtäviensä ohessa hän piti tunnetut luentonsa Espanjassa vuonna 1916 ja seuraavana vuonna Yhdysvalloissa, jossa hänen luentonsa New Yorkissa herätti paljon huomiota.

Bergson olikin aikansa poliittisesti aktiivisimpia ranskalaisia intellektuelleja. Ranskassa hän kuului opetushallinnolliseen elimeen Conseil supérieur de l'instruction publique (CSIP). CSIP oli ranskalainen koulutuksesta päättävä elin vuosina 1850–1945. Bergson oli jäsen myös Ranskan instituutin (*Institut de France*) alaisissa yhdistyksissä Académie Française ja Académie des sciences morales et politiques (ASMP). Académie Françaisen tehtävänä on ranskan kielestä huolehtiminen, ja ASMP:n vastuualueena ovat humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Bergson oli myös Kansainliiton järjestön International Committee on Intellectual Cooperation (ICIC) ensimmäinen puheenjohtaja vuosina 1922–1925, minkä jälkeen puheenjohtajuus siirtyi hollantilaisfyysikko Hendrik Lorentzille (1853–1928). ICIC oli Kansainliiton erityisjärjestö ja YK:n alaisen Unescon edeltäjä.

Luopuessaan ICIC:n puheenjohtajuudesta Bergson vetäytyi vähitellen myös muista julkisista tehtävistään. Teoksen *Durée et simultanéité* (Kesto ja samanaikaisuus, 1922) ilmestymistä seurasi 1920-luvulla myös kiihkeitä keskusteluita. Teoksen julkaisua edelsi Bergsonin ja Einsteinin julkinen kohtaaminen samana vuonna. Kohtaaminen sai hyvin poleemisen sävyn. Bergsonin teoksella oli useita kriitikkoja ja jopa vihamiehiä, ja tätä suhtautumista ruokkivat erityisesti ranskalaiset tieteen popularisoijat André Metz (1891–1968) ja Paul Langevin (1872–1946). Bergsonin silmissä keskustelu oli jatkuvien väärinymmärrysten värittävä. Esimerkiksi Metz väitti, että teoksellaan Bergson yritti vain pelastaa oman filosofiansa perustan (Azouvi 2007, 263). Lisäksi Metz väitti Einsteinin kirjoittaneen, että Bergsonin ongelmana oli tämän puutteellinen ymmärrys fysiikasta eivätkä suinkaan hänen filosofiset väitteensä (ks. Bergson 1972, 1451). Teoksen *Durée et simultanéité* kolmannen painoksen ilmestyttyä 1931 Bergson vetäytyi teosta koskevasta julkisesta keskustelusta ja tiettävästi kielsi uusien painosten julkaisemisen.

Bergsonin elämän kahden viimeisen vuosikymmenen aikana hänen suosionsa hiipui. Toisaalta hän kuitenkin vakiintui filosofian

klassikoksi. Bergsonin saama tunnustus huipentui vuonna 1927 kirjallisuuden Nobel-palkintoon – kyseessä oli ensimmäinen filosofille myönnetty Nobel-palkinto. Bergsonin viimeinen pääteos *Les deux sources de la morale et de la religion* (Moraalin ja uskonnon kaksi lähdettä) ilmestyi vuonna 1932. Aiempiin teoksiin verrattuna vastaanotto oli hillitty, mutta teos herätti kuitenkin laajaa huomiota. Teos sai palstatilaa päivälehdissä ja akateemisissa julkaisuissa. Kristilliset oppineet kiinnostuivat teoksesta ja antoivat siitä sekä kriittisiä että ylistäviä arvioita (Azouvi 2007, 265–272). *Les deux sources* ei kuitenkaan synnyttänyt samanlaista kiivasta keskustelua ja kohua kuin Bergsonin aiemmat teokset.

Viimeisinä vuosinaan Bergson kärsi vaikeasta reumatismista ja vetäytyi julkisuudesta. Bergson kuoli 81-vuotiaana 4. tammikuuta vuonna 1941 kansallissosialistisen Saksan valloittamassa Pariisissa. Hän kuoli keuhkokuumeeseen, johon hän tarinan mukaan sairastui jonottaessaan kylmässä ulkoilmassa ilmoittautumaan juutalaiseksi (ks. esim. Sinclair 2020, 29). Bergson on haudattu Pariisin esikaupunkialueella sijaitsevan Garchesin hautausmaalle.

## Teokset

Bergsonin pääteoksiin katsotaan kuuluvan teokset *Essai sur les données immédiates de la conscience* (Tutkielma tietoisuuden välittömistä sisällöistä, 1889), *Matière et mémoire* (Aine ja muisti, 1896), *L'évolution créatrice* (Luova evoluutio, 1907) ja *Les deux sources de la morale et de la religion* (Moraalin ja uskonnon kaksi lähdettä, 1932). Pääteosten lisäksi Bergsonin tuotantoon kuuluu tunnettu lyhyt teos *Nauru* (*Le rire*, 1900) ja *Durée et simultanité* (Kesto ja samanaikaisuus, 1922). Lisäksi Bergson on julkaissut kaksi kirjoituskokoelmaa *Henkinen tarmo* (*L'énergie spirituelle*, 1919) ja *La pensée et le mouvant* (Ajattelu ja liike, 1934).

Kaikki Bergsonin päätyöt käsittelevät ongelmia, jotka liittyvät ihmisällyn vaikeuksiin ymmärtää muutosta ja ilmiöiden välisiä laadullisia eroja. Ensimmäisistä töistään lähtien Bergson painottaa ihmisajattelun taipumusta jäsentää muutos tilallisena ja määrällisenä. Bergson viittaa toistuvasti Zenonin paradokseihin klassisina esimerkkeinä ongelmista, jotka syntyvät, kun liike, muutos ja aika pyritään ymmärtämään tilallisina ja mitattavina asioina (ks. Bergson 2013, 84–86). Bergsonin mukaan tästä ajattelutavasta on seurannut useita virheitä ja paradokseja filosofiassa ja tieteessä. Siihen perustuvat Bergsonin mukaan vapauden ja kausaalisuuden ongelmat metafysiikassa, psykologisten tilojen mittaamisen ongelmat ja biologiassa ristiriitaiset tulkinnat evoluution luonteesta. Bergsonin filosofian keskeisiä pyrkimyksiä onkin muotoilla uudelleen

ongelmia, jotka aiheutuvat ihmisällyn vaikeudesta ymmärtää ilmiöiden muuttuvaa luonnetta.

*Essai ja Matière et mémoire* (1883–1899)

Bergson kehitteli omaperäistä lähestymistapaansa filosofisiin ongelmiin ensimmäistä kertaa väitöskirjassaan *Essai sur les données immédiates de la conscience* (Tutkielma tietoisuuden välittömistä sisällöistä). Hän kirjoitti sen vuosina 1885–1888. Väitöstyössään Bergson muotoili uudestaan vanhaa filosofista ongelmaa vapauden luonteesta. Teos väittää, että vapaan tahdon ongelma ratkeaa, kun valitaan lähtökohdaksi oikea aikakäsitys. Kyseinen käsitys perustuu Bergsonin mukaan välittömän tietoisuuden keston havaitsemiseen eikä mitattavaan, tilallisesti esitettyyn aikaan. Mitattava aika puolestaan perustuu ihmisällyn tottumuksiin ja tieteen käytäntöihin, ei välittömään kokemukseen. Bergsonin alkuperäisenä tarkoituksena väitöskirjassaan oli jatkaa Spencerin viitoittamalla tieteenfilosofisella tiellä (Verdeau 2007, 361–362). Jo työnsä alkuvaiheessa hän kuitenkin huomasi, että tieteellinen käsitys ajasta ei tavoittanut todellista aikaa sellaisena kuin se välittömästi koetaan.

Bergsonin mukaan tiede lähestyy aikaa lähes yksinomaan riippumattomana muuttujana eli lyhyesti sanottuna muutoksen mittana. Aika todellisena ilmiönä ja aika muutoksen mittapuuna ovat Bergsonin mukaan kuitenkin kaksi eri asiaa. Todellista aikaa Bergson luonnehtii *keston* (*durée*) käsitteellä. Kesto näyttäytyy ihmiselle välittömimmin tietoisuuden sisäisenä jatkumona ja sen loputtomana muutoksena (Bergson 2013, 74–75). *Essai*-teoksessa Bergson käsittelee tätä todellisen ja symbolisen ajan huomaamatonta sekoittumista, joka on aiheuttanut ristiriitaisuuksia ja ongelmia vapaan tahdon ongelman käsittelyssä. Latinankielisessä väitöskirjassaan *Quid Aristoteles de loco senserit* (Aristoteleen paikan käsitys) hän käsittelee puolestaan paikan ja tilan käsitteitä Aristoteleen filosofiassa.

Bergson kehitti useita *Essai*-teoksessa muotoilemiaan psykologisia kysymyksiä myös seuraavassa pääteoksessaan *Matière et mémoire* (Aine ja muisti). Kysymykset koskevat erityisesti havaintoa, kognitiota ja muistia. Siinä missä *Essai*-teoksessa muotoillaan uusi tulkinta vapauden klassisesta ongelmasta, *Matière et mémoire* puolestaan pureutuu mielen ja ruumiin välisen suhteen perinteiseen ongelmaan. Bergsonin tulkinnessa uutta oli oivallus, että ihmisen tajunta ei tavanomaisesti suuntaudu ajatteluun vaan toimintaan. Bergsonin mukaan ajattelun ja toiminnan lähtökohtainen käsittäminen toisistaan erillisinä on saanut filosofit aloittamaan järkeilynsä kahdesta eri mielteiden tyypistä, materiasta ja hengestä.



Näiden kahden mielletyypin yhdistäminen on edellyttänyt vahvoja metafysisiä oletuksia, kuten Leibnizin ajatus ennalta-asetetusta harmoniasta. Bergsonin mukaan tajunnan ja todellisuuden yhtymäkohta taas löytyy muistin toiminnasta. Ruumis on hänen mukaansa vastaanotettujen aistimusten ja toiminnan risteys, jossa muisti kasvaa ja kypsyy. Muisti erottaa aistimukset ja toiminnan toisistaan, ja näin mahdollistuu sen tiivistyminen ja jäsentyminen yhä monimutkaisempana ja vahvemmin itsestä lähtevänä toimintana.

### *Nauru ja L'évolution créatrice* (1900–1920)

Alun perin vuonna 1899 lehtiartikkeleina ilmestynyt *Nauru* (*Le rire*) julkaistiin monografiana vuonna 1900. Se on yksi Bergsonin luetuimpia teoksia, epäilemättä helposti lähestyttävän aiheensa ja käsittelytapansa vuoksi (Sinclair 2020, 15–16). *Nauru* käsittelee komiikan merkitystä yksilön ajattelussa ja yhteisöllisessä elämässä. Teos on sikäli erityinen, että se tuo Bergsonin tuotannosta laajimmin esille Bergsonin näkemyksiä taiteesta ja estetiikasta.

Aiempien psykologiapainotteisten teostensa jälkeen Bergson alkoi jäljittää ihmisen tiedollisten kykyjen kehityksellistä alkuperää. Tämä tehtävä sai hänet keskittymään ihmisajattelun evoluutioon ja yleisesti aikansa evolutiiviseen tutkimukseen teoksessaan *L'évolution créatrice* (Luova evoluutio, 1907).

Teoksessa *L'évolution créatrice* Bergson esittää, että ihmisen luontaiset todellisuutta koskevat ajattelutavat sulkevat luovuuden pois evoluutiosta. Filosofian tulee Bergsonin mukaan tarkastella evoluutiota sen luovan muutoksen näkökulmasta. Tarkastelunsa konkretisoimiseksi Bergson kuvaa evoluution historiallista kehkeytymistä ”elämän hyökynä” (*élan vital*). Bergsonin teos onkin nähty yhtäältä suorana vastauksena Spencerin evoluutiota painottavalle filosofialle – edes hän ei Bergsonin mukaan vapautunut ihmisajattelun totunnaisista tavoista, jotka jättävät todellisen muutoksen huomiotta. Toisaalta teoksen on nähty myös ilmaisevan ja vaativan yhä tarkempaa mekanistisen ajattelutavan kritiikkiä (Bréhier 1929, 1024–1025; Verdeau 2007, 362).

*L'évolution créatrice* kytkeytyy kausaalisuuden ja muutoksen klassisiin, metafysisiin ongelmiin. Bergson tarkastelee ihmisen kykyä kausaaliseseen päättelyyn, jonka jo Kant ajatteli näyttäytyvän kahdella yhteen sopimattomalla tavalla: (1) mekanistisina ja (2) teleologisina tai finalistisina selityksinä. Mekanistinen näkökulma kuvaa evoluutiota säännönmukaisten tapahtumaketjujen kautta, kun taas teleologinen ja finalistinen selitys vetoaa päämääriin, joita kohti evoluutio näyttää pyrkivän. Bergson tarjoaa kehitysteoreettisen

selityksen ihmisen luonnolliselle kyvyille selittää ilmiöitä joko mekanistisesti tai finalistisesti. Näiden hän katsoo sulkevan evoluutiosta pois sen ajallisen luonteen todellisesti tapahtuvana kestona. Vaikka mekanismi ja finalismi näyttävät vastakkaisina evoluution hahmotuksina, ne Bergsonin mukaan juontuvat samasta kausaaliarvostelmien periaatteesta. Ne molemmat edellyttävät evoluution ennakoimattoman ja luovan muutoksen pysäyttämistä ja sen hahmottamista perättäisinä vaiheina, jotta muutoksesta saataisiin ote ja sitä voitaisiin älyllisin menetelmin tarkastella. Tämä kausaalinen viitekehys ja tapa tarkastella asioita juontuvat Bergsonin mukaan ihmisälyn käytännönläheisestä suhtautumisesta todellisuuden ilmiöihin toiminnan työkaluina ja tavoitteiden täyttämisenä.

Teoksesta erityisen tekee myös se, että siinä Bergson ensimmäistä kertaa avaa laajamittaisemmin intuition käsitettä filosofialle erityisenä tiedonmuotona ja menetelmänä. Intuutiosta tulee keino elämän todellisen muuttuvan ja luovan liikkeen (*élan vital*) ymmärtämiseen. Toisin kuin tiede, filosofia ei pyri analysoimaan elämän luovaa kehitystä ulkoa käsin erittelemällä evoluution jatkumosta osia ja vaiheita. Intuitio näyttäytyy teoksessa ihmisen tiedollisten kykyjen eli älyn ja vaiston analyysinä. Bergson esittää, kuinka tietokykyjen kehityslinjojen kahdesta pääasiallisesta lopputuloksesta, älystä ja vaistosta, paljastuu kaksi tapaa jäsentää ja tavoittaa todellisuus. Intuitio taas on yritys tuoda näitä kahta yhteen; se on kuin älyllistä vaistoa. Filosofia pyrkii evoluution toiminnan ymmärtämiseen ikään kuin sisältä käsin, minkä Bergsonin mukaan intuitio mahdollistaa.

*Durée et simultanéité* ja *Les deux sources* (1920–1941)

Kiivaan väittelyn ympäröimä *Durée et simultanéité* (Kesto ja samanaikaisuus) ilmestyi vuonna 1922. Siinä Bergson tahtoi oikoa tulkintoja Albert Einsteinin (1879–1955) suppeasta suhteellisuusteoriasta sekä osittain myös yleisestä suhteellisuusteoriasta ja selvittää suhteellisuusteorian merkitystä filosofialle. Teoksen pääidean mukaan ajan esittäminen neljänä tilallisena ulottuvuutena edistää fysiikan ilmiöiden matemaattista ymmärtämistä, mutta tämä fysiikan matemaattiseen teoriaan kuuluva instrumentaalinen aikakäsitys ei tavoita ajan luonnetta kokonaisuudessaan (ks. Bergson 2013 [1922], v–vii).

Bergson tahtoi alleviivata, että suppean suhteellisuusteorian aikakäsitys on matemaattinen eikä filosofinen. Fyysikolla on perusteet mieltää aika tilallisena jatkumona, mutta on huomioitava, että tällainen tilallisesti esitetty aika ei ole yhtä kuin todellinen aika.

Bergsonin mukaan filosofiaa kiinnostaa se, mikä voidaan todeta tietoisuudessa, eikä matematisoitu aika ole tietoisuuden kokema aika vaan siitä alkunsa saanut tilallinen abstraktio. Ajan hahmottaminen toisistaan erotettaviksi hetkiksi perustuu samanaikaisuuksien kokemiseen ja näiden abstrahoimiseen. Ajan abstraktiolla on oleellinen paikkansa Lorentzin muunnoksessa ja siten suppeassa suhteellisuusteoriassa matemaattisen mallin osatekijänä, mutta tämä ei tarkoita, että aika tässä matemaattisessa merkityksessä voitaisiin yleistää ajaksi sinänsä. Bergsonin mukaan suppeaan suhteellisuusteoriaan liitetyt ajan paradoksit juontuvat tästä matemaattisen ajan ja todellisen ajan sekoittamisesta.

Bergson myös koki suppean suhteellisuusteorian aikakäsityksen täydentävän hänen omaa käsitystään ajasta kestona. Teoksen keskiössä on Einsteinin teorian matemaattinen ilmaisu aikojen moninaisuudesta. Bergsonin mukaan Einsteinin suhteellisuusteoriat eivät osoita ajan moninaisuutta vaan tavanomaisen yhden universaalien ajan olemassaolon. Yhden todellisen ajan myöntäminen ei kuitenkaan missään mielessä tarkoittanut klassisen mekaniikan absoluuttiseen aikaan palaamista. Vaikka useita matemaattisia aikoja voitaisiin abstrahoida, Bergsonin mukaan nämä abstrahoidut ajat juontuvat yhdestä todellisesta ajasta, joka on fyysikon oma kesto. Bergsonin kritiikin tapaan nykypäivänä on esitetty, että jos tilallisesti esitetty aika neljäntenä tilallisena ulottuvuutena olisi todellinen, suppea suhteellisuusteoria johtaisi väistämättä niin kutsuttuun blokkiuniversumiteoriaan (ks. Bouton 2017, joka on esittänyt Bergsonin argumenttia muistuttavaa kritiikkiä suppean suhteellisuusteorian oletettua determinismia ja blokkiuniversumiteoriaa kohtaan). Bergsonin kritiikin kohteena ei ole Einsteinin teoria fysiikan teoriana, vaan filosofiset näkemykset, jotka ovat pyrkineet antamaan suhteellisuusteorioille filosofista voimaa.

Bergsonin viimeinen pääteos on *Les deux sources de la morale et de la religion* (Moraalin ja uskonnon kaksi lähdeä, 1932), jossa hän osallistuu aikansa merkittäviin antropologisiin, sosiologisiin ja moraalisiin keskusteluihin. Teoksen keskeisenä aiheena on velvollisuus (*obligation*): mikä saa aikaan velvollisuudentunteen ja mikä rooli velvollisuuksilla on ihmisen yhteisöllisessä elämässä. Se syventyy siten ihmisen yhteiskunnallisen järjestymisen perustaan. Aikaisempien teosten tapaan *Les deux sources* keskittyy ihmisen ajattelusta ja älykkyydestä seuraaviin sosiaalisiin ilmiöihin sekä ihmisälän luonteesta johtuviin vaikeuksiin käsittää ja tutkia sosiaalisen elämän ilmiöitä.

Bergsonin mukaan yhteiskunnan moraaliset järjestelmät ja erityisesti uskonnot ovat ihmiskunnan historian merkittävimpiä yhteisöllistä elämää järjestäneitä instituutioita. Niiden toimintaa ohjaa hänen

mukaansa kaksi periaatetta, joita hän kutsuu dynaamisuudeksi ja staattisuudeksi. Staattisuutta luonnehtii taipumus suljettuun yhteiskuntaan, joka takaa yhteisöllisen yhteenkuuluvuuden velvoitteilla ja laeilla. Staattisen yhteiskunnan vastakohta on avoin, dynaaminen yhteiskunta, joka pyrkii uusiin yhteiskunnallisiin järjestelyihin. Esimerkkeinä dynaamisesta pyrkimyksestä Bergson mainitsee valistusajan demokraattisen ihanteen, kristillisen lähimmäisenrakkauden sekä uskon teknologian tuomaan vapautukseen työstä ja kärsimyksestä. Sosiaaliseen elämään kohdistuvien pyrkimysten (*aspiration*) ansiosta ihmiskunnasta on tullut omalakinen, biologisista ja psykologisista lainalaisuuksista osittain erottuva luova voima. Nämä pyrkimykset eivät ole olleet seurausta kirjatusta velvollisuuksista, vaan ne ovat ihmisten aloitteiden ja toiminnan kollektiivinen tuote. Teos sai ilmestyessään paljon huomiota, mutta on sittemmin jäänyt Bergsonin varhaisemman tuotannon varjoon.

## Vastaanotto ja vaikutus

Tunnetuimmat Bergson-tulkinnat

Bergsonin filosofiaa on vaikeaa sijoittaa mihinkään tiettyyn filosofiseen perinteeseen. Filosofian eri perinteiden kartalla Bergson on tavallisesti luokiteltu vaihtelevilla ja usein suorastaan ristiriitaisilla tavoilla. Bergson nähdään usein mannermaisena filosofina, vaikka määritelmää alettiinkin vasta käyttää Bergsonin aikakauden jälkeen, eikä hänellä ollut merkittävää roolia mannermaiseen filosofiaan luettujen suuntausten muodostumisessa. Lisäksi Bergson usein mielletään elämänfilosofiksi ja rinnastetaan Friedrich Nietzscheen (1844–1900) ja Wilhelm Diltheyhin (Ansell-Pearson 2010, 404). Toisinaan Bergsonin filosofia yhdistetään fenomenologiaan tai prosessifilosofiaan – nämä tulkinnat ovat kuitenkin paljon harvinaisempia (ks. Lawlor 2007; Lacey 2010).

Ranskassa Bergsonin on usein katsottu kuuluvan ranskalaisen 1800-luvun spiritualistisen filosofian jatkumoon, jonka tärkeinä edustajina on pidetty esimerkiksi Maine de Birania (1766–1824), Victor Cousiniä (1792–1867), Jules Lachelieriä ja Felix Ravaissonia (1813–1900; ks. Bréhier 1929, 1023–1033, Salomaa 1999, 225). *Spiritualismi* käsitteenä tulee ranskan sanasta *esprit*, joka tarkoittaa henkeä, mieltä, tietoisuutta tai sielua. Kyseessä ei ollut varsinainen koulukunta vaan moninainen joukko ranskalaisia filosofeja. Spiritualisteja yhdistää heidän näkemyksensä psykologisten ilmiöiden omalakisuuudesta, jonka mukaan näitä ilmiöitä ei voida täysin palauttaa fysiologiaan.

Mark Sinclairin mukaan yksi mahdollinen syy Bergson-tulkintojen hajanaisuudelle on yleisesti huono 1800-luvun ranskalaisen filosofian tuntemus. Sinclair itse, kuten moni muukin Bergson-tutkija, puoltaa Bergsonin liittämistä spiritualismin perinteeseen (Sinclair ja Antoine-Mahut 2020; ks. Bianco 2020; Dunham 2020; Sinclair 2018; Janicaud 1998). Ilman spiritualismin kontekstia Sinclairin mukaan esimerkiksi *Matière et mémoire* voi näyttää aiheensa puolesta ilmestyneen kuin tyhjästä (Sinclair 2020, 3–4). Bergson on kuitenkin myös kriittinen spiritualistista perinnettä kohtaan (ks. Bergson 2012, 75–76). Bergsonin muista filosofisista kytköksistä on syytä mainita Spencerin ja positivismin vaikutus hänen ajatteluunsa (Barreau 2008; Verdeau 2007; Deledalle ja Dewey 1965). Lisäksi on kiinnitetty huomiota Bergsonin tapaan muotoilla ajatuksiaan usein vastauksena Kantin filosofialle (Riquier 2011; Worms 2001; Jordan 1912).

### Bergsonin ajattelun vastaanotto

Bergsonin ura sijoittui aikakaudelle, jolloin useat klassisesta tiedekäsityksestä poikkeavat erityistieteet oli juuri systematisoitu omiksi tieteenaloikseen. Tällaisia nuoria erityistieteitä olivat erityisesti psykologiset, biologiset ja sosiologiset tieteet. Usein näiden erityistieteiden sanotaan tällöin irtaantuneen filosofiasta. Onkin luontevaa ajatella, että filosofia on tämän seurauksena joutunut arvioimaan omaa erityistä rooliaan ja tehtäväänsä suhteessa uusiin tieteenaloihin, jotka ovat löytäneet uuden perustansa kokeellisista, matemaattisista ja tilastollisista menetelmistä. Bergsonin kiinnostus filosofiaan tuntuu liittyvän sen erityiseen rooliin suhteessa tieteisiin: filosofia ei ole yksi tieteistä vaan tieteistä luonteeltaan eroava ala. Niinpä erityistieteiden erikoistuminen ei tosiasiallisesti koskaan ole kaventanut filosofian vaikutuspiiriä – se on ehkä jopa auttanut filosofiaa selventämään omaa luonnettaan.

Bergsonin mukaan filosofian erityisyys piilee sen menetelmässä, jonka avulla filosofi voi ymmärtää todellisuuden muuttuvaa luonnetta sellaisenaan. Bergson nimesi menetelmänsä intuitioksi. Ajatus intuitiosta filosofisen tiedon muotona herätti merkittävää kiinnostusta niin myönteisessä kuin kielteisessäkin mielessä. Yhtäältä Bergsonin filosofia nähtiin vaihtoehtona 1800-luvun positivismille ja naturalismille; Bergsonin filosofia näyttäytyi metafysiikan renessanssina positivistisen kauden jälkeen, jolloin metafysiikka oli lähes hylätty. Toisaalta juuri intuition korostamisen vuoksi Bergsonin filosofia saatettiin nähdä myös anti-intellektualistisena, irrationaalisenä mystiikkana, joka uhkasi tieteellisten instituutioiden auktoriteettia.

Bergsonin filosofialle ominaista on kuitenkin myös erityistieteiden läsnäolo; Bergson halusi varmistaa, että hänen filosofiset näkemyksensä perustuivat ajantasaisiin erityistieteiden tuloksiin. Tämän takia kaikki hänen pääteoksensa viittaavat ja kommentoivat kattavasti eri tieteiden aikalaistutkimuksia. Varsinkin Bergsonin saavuttaman suuren huomion myötä myös tieteilijät tarttuivat Bergsonin kirjoituksiin. Ihailusta ja innostuksesta huolimatta Bergsonin filosofisten ajatusten vastaanotto aikansa tieteilijöiden parissa oli yleisesti kielteistä – asenne oli ilmeinen erityisesti teosten *L'évolution créatrice* ja *Durée et simultanéité* kohdalla. Nähtävästi Bergsonin tapaa hyödyntää ja kommentoida tieteitä ei ymmärretty, ja tässä mielessä vastaanotto näyttäytyy epäanalyyttisenä ja ennakkoluuloina. Bergsonin nähtiin hyökkäävän tieteitä vastaan, vaikka Bergsonin pyrkimyksenä on pikemminkin osoittaa, että tieteelliset tavat lähestyä esimerkiksi aikaa ja elämää eivät ole riittäviä lähtökohtia niitä koskevalle filosofialle. Moni varmasti ajatteli Bergsonin yrittävän korvata tieteen filosofialla, vaikka hänen mukaansa näillä kahdella alalla on eri tiedolliset lähtökohdat ja tavoitteet. Pikemminkin Bergson näkee näiden alojen täydentävän toisiaan. Vaikka Bergsonin mukaan tiede hyödyntää symbolisia työkaluja – erityisesti matemaattisia menetelmiä – ja on taipumukseltaan käytännönläheinen, sen menetelmät kuitenkin koskettavat todellisuutta sinänsä. Näiden symbolisten ja ulkoisten menetelmien sijaan filosofialla on käytettävissään intuitio, joka jäsentää ilmiöitä niiden sisäisestä näkökulmasta. Azouvi kuvaa osuvasti tiedettä koskevien aikalaiskeskusteluiden luonnetta (ks. 2007, 163–165; 263–264). Bergsonin ajattelun vastaanottoa tieteilijöiden keskuudessa ovat kartoittaneet esimerkiksi Gayon (2008) ja Herring (2018).

Bergsonin ajattelun kriittinen ja jopa ennakkoluuloinen vastaanotto näkyy häntä koskevissa aikalaisarvioissa, esimerkiksi sellaisissa tieteellisissä julkaisuissa kuin *The American Naturalist*, *Biologisches Zentralblatt*, *Mémoires de la Société Zoologique de France*, *Nature* ja *Science*. Bergsonin ajatukset kytkettiin lähes poikkeuksetta Hans Drieschiin (1867–1941) ja muihin vitalisteihin. Libbyä (1912) lukuun ottamatta yksikään julkaisu ei kuitenkaan varsinaisesti tulkinnut tai analysoinut teoksen *L'évolution créatrice* sisältämää filosofista teoriaa. Vastaavasti Bergsonin ja Einsteinin välisen kohtaamisen ja erimielisyyksien taustalla oli jossain määrin keinotekoinen konflikti, jota tieteen popularisoija André Metz vaikutti kirjoituksillaan kiihdyttäneen. Hänen tietyt julkaisunsa kuvasivat Bergsonia suhteellisuusteorian väärinymmärtäjänä (Metz 1926; 1959; 1961; 1962; 1965). Gayonin mukaan erityisen kielteisesti Bergsoniin suhtautuivat George Gaylord Simpson (1902–1984) ja Ernst Mayr (1904–2005) (Gayon 2008, 67; ks. Mayr 2003, 19; 2004, 17, 39–41; Simpson 1951, 131).

Bergsonia vastaan hyökkäsi myös äärioikeistolainen liike, kärjessään äärioikeistolainen ja monarkistinen poliittinen liike *Action française* ja sen johtohahmo Charles Maurras (1868–1952). He näkivät Bergsonin filosofian ranskalaisen romantiikan edustajana, jonka liike halusi kumota samoin kuin muunkin vastustamansa 1800-luvun perinnön palatakseen Ranskan vallankumousta edeltäneeseen aikaan. Liikkeen ytimessä oli inho tasavaltaa kohtaan, antisemitismi ja menneiden “todellisten” ranskalaisten arvojen palautus. Katolilaiset ja rojalistit olivat sen innokkaimpia kannattajia. (Grogin 1978, 224.) *Action française* oli hyvin vaikutusvaltainen 1910-luvulla ja se yrittikin estää Bergsonin valintaa Ranskan akatemiaan siinä kuitenkin onnistumatta.

Samoihin aikoihin myös monet ranskalaiset sosialistit kiinnostuivat Bergsonin ajattelusta. Sosialisteista hänen näkyvimpiä kannattajiaan olivat kirjailija Charles Péguy (1873–1914) ja politiikan teoreetikko Georges Sorel (1847–1922). Ennen sotia myös anarkistit olivat kiinnostuneita ja innostuneita Bergsonin ajattelusta (Azouvi 2007, 306). Vuosisadan alun vallankumoukselliset ja uudistusmieliset liikkeet kiinnostuivat Bergsonin intuition käsitteestä ja hänen filosofiaansa liitetystä irrationalismista – se nähtiin silloisen vallalla olleen yhteiskuntajärjestyksen vastavoimana.

Bergson sai tämän lisäksi huomiota myös katolisten oppineiden suunnalta. He suhtautuivat Bergsoniin vaihtelevasti, vaikka pääosin heidän suhtautumisensa oli kielteistä: kuten Sinclair huomauttaa, yhtäältä *L'évolution créatrice* tulkittiin teoksena, joka tarjosi argumentteja kristillisen Jumalan olemassaololle, toisaalta useat uustomistit vastustivat Bergsonin ajattelua näkyvästi (Sinclair 2020, 17). Varsinkin konservatiivisten katolilaisten intellektuellien kielteisen suhtautumisen seurauksena Bergsonin siihenastisesta tuotannosta kaikki teokset paitsi *Nauru* päätyivätkin katolisen kirkon kiellettyjen kirjojen luetteloon kesäkuussa 1914 (Bergson 1972, 1089).

Vaikka vielä 1920-luvulla Bergson oli suuren kansainvälisen kiinnostuksen kohteena, hänen suosionsa alkoi heikentyä erityisesti 1930-luvun puolella. Yhtäältä tähän vaikutti 1920-luvulla Einsteinin kanssa käyty väittely, teos *Durée et simultanéité* ja tätä kiistanalaista vaihetta seurannut ankara julkinen kritiikki. Toisaalta kritiikkiä herätti hänen poliittinen osallistumisensa Ranskan valtion neuvotteluryhmiin, jotka hakivat tukea erityisesti Yhdysvalloilta ensimmäisen maailmansodan aikana. Bergson lisäksi vetäytyi yleisesti julkisesta toiminnasta 1930-luvulla, jolloin saksalainen fenomenologia alkoi rantautua Ranskaan ja nousta uudeksi filosofian valtavirraksi. Sodanjälkeistä 1940-lukua leimaa kielteinen suhtautuminen Bergsonin filosofiaan. Pian Bergsonin kuoleman jälkeen vuonna 1941 kommunisti Georges Politzer (1903–1942)

julkaisi lyhyen artikkelin Bergsonista, jossa hän julisti, että Bergson inspiroi Italian fasisteja ja Saksan kansallissosialisteja (ks. Bruyeron 2002). Filosofian puolella Bertrand Russell (1872–1970) on vihjannut samaa (ks. Russell 1996, 374–398). Nämä poliittiset ulostulot olivat yleisiä Bergsonin kuoleman jälkeen. Niiden mukaan Bergsonin ajattelu oli vanhentunutta ja syytä sivuuttaa. Sodanjälkeisessä Ranskassa alkoi nousta uusi filosofinen eksistentiaalismin sukupolvi (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir jne.), joka kytkeytyi ennemmin saksalaiseen fenomenologiaan kuin vuosisadan alun ranskalaisiin opettajiinsa kuten Bergsoniin. Vaikka yleinen kiinnostus Bergsonin filosofiaa kohtaan hiipui, hänen asemansa filosofian klassikkoajattelijana vakiintui.

### Bergsonin ajattelun jälkivaikutus

Bergsonin urasta tekee ainutlaatuisen sen vastaanoton kahtalaisuus. Yhtäältä hän sai osakseen laajaa tunnustusta ja arvostusta sekä saavutti merkittäviä asemia eri huippuluokan akateemisissa instituutioissa. Toisaalta hän ei koskaan saanut jalansijaa Ranskan arvostetuimmista yliopistoista kuten Pariisin Sorbonnessa. Bergson ei koskaan muodostanut aatteellista koulukuntaa, eikä hän sellaista toivonutkaan. Tämä johtui suurelta osin siitä, ettei Bergsonilla juuri ollut varsinaisia oppilaita tai ohjattavia (Soulez ja Worms 2002, 79–81). Yksi merkittävä syy seuraajien ja oppilaiden puuttumiseen olikin hänen jäämisensä yliopistojen ulkopuolelle. Hänen yleisönsä Collège de Francesta muodostui oppilaitoksen tarkoituksen mukaisesti kansalaisista – kuuntelijoista ja ihailijoista – ei niinkään oppilaista ja ohjattavista, jotka olisivat sitoutuneet Bergsonin opetuksiin ja seuranneet niitä opinnäytetöissään ja tutkimuksissaan. Bergsonilta siis puuttuivat hänen työnsä akateemiset jatkajat, hänen ajattelunsa perijät ja jatkumo. Bergsonilta innoitusta ja vaikutteita saaneita filosofeja on monia, kuuluisimpina ranskalaiset Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) ja Gilles Deleuze (1925–1995). Heidän tapauksessaan ei kuitenkaan ole perusteltua puhua filosofisen opin jatkumosta, sillä vaikutteista huolimatta Merleau-Pontyn ja Deleuzen filosofiset tavoitteet poikkesivat merkittävästi Bergsonin omista tavoitteista.

Bergsonin maine hänen elinaikanaan ja elämänsä jälkeen on ollut kenties niin moninaista kuin filosofin maine voi olla. Bergsonin suosion hiipumisesta huolimatta Bergson-tutkimuksessa voidaan tunnistaa kolme aaltoa: ensimmäinen pian hänen kuolemansa jälkeen 1940-luvun alussa, toinen 1960-luvulla ja kolmas vuosituhanen vaihteessa.



Bergsonin kuoleman aikoihin alettiin julkaista vuosikirjaa *Les études bergsoniennes* (Bergson-tutkimukset) ja 1948 perustettiin yhdistys Société des amis de Bergson (Bergsonin ystävien yhdistys). Tämä vaihe jäi varsin lyhyeksi ja rajoittui lähinnä Ranskaan. Toisen maailmansodan jälkeen ehkä merkittävimmän ja vaikutusvaltaisimman Bergsonin filosofian uudelleen herättelyn sai aikaan Gilles Deleuze teoksellaan *Le bergsonisme* (1966, suom. *Bergsonismi*, 2018). Bergsonista kiinnostuivat myös ranskalaiset fenomenologit Emmanuel Lévinas (1906–1995) ja Maurice Merleau-Ponty (1908–1961), kuin myös eksistentialismin edustaja Jean-Paul Sartre (1905–1980). Deleuzeä edeltävästä sukupolvesta kenties merkittävin Bergsonin filosofian kannattaja oli amerikkalaiseen pragmatismiin suuntautunut Jean Wahl (1888–1974). Vladimir Jankélévitchin (1903–1985) esikoisteos *Henri Bergson* (1931) on tunnettu tarkka kokonaistulkinta Bergsonin siihenastisesta filosofiasta. Bergsonin nimi nousi esiin myös 1990-luvun niin sanottujen ”tiedesotien” aikaan, kun Alan Sokal ja Jean Bricmont julkaisivat teoksen *Impostures intellectuelles* (Älylliset huijaukset, 1997), jossa Bergsonin filosofialle omistettiin oma lukunsa postmodernistien innoittajana. Sokalin ja Bricmontin teoksen englanninnoksesta Bergsonia käsittelevä luku on jätetty pois.

Vuosituhanen vaihteessa kiinnostus Bergsoniin on herännyt useaan otteeseen uudestaan erityisesti Ranskassa. Merkittävimmät esimerkit tästä Bergson-tutkimuksen viimeisimmästä nousukaudesta ovat Camille Riquierin teos *Archéologie de Bergson* (Bergsonin arkeologia, 2014), David Lapoujaden *Puissances du temps* (Ajan voimat, 2010) sekä Frédéric Wormsin kirjoittamat ja toimittamat julkaisut sekä hänen järjestämänsä lukuisat tapahtumat. Worms on ehkä merkittävin yksittäinen tekijä uudessa kiinnostuksessa Bergsonin filosofiaan, ja hänen aloitteestaan Société des amis de Bergson käynnisti toimintansa uudelleen vuonna 2006 yhdistyksen hiivuttua olemattomiin 1970-luvulla. Vuonna 2002 *Les études bergsoniennes* sai jatkoa, kun *Annales bergsoniennes* (Bergsonilaiset vuosikirjat) sai alkunsa Wormsin aloitteesta. Se käsittää nykyisin yhdeksän osaa, jotka ovat yksi viimeaikaisen Bergson-tutkimuksen kivijaloista. *Annales bergsoniennes* -sarjan henkeä jatkaa akateeminen aikakausjulkaisu *Bergsoniana*, jonka julkaisutoiminta käynnistyi 2021 Wormsin ja Caterina Zanfin johdolla.

## Bergson Suomessa

Bergsonin suomalainen vastaanotto

Bergsonin ajattelu rantautui Suomeen 1910-luvulla teoksen *L'évolution créatrice* saavuttaman suuren suosion myötä. Suomessa

Bergsonin filosofiaa hyödynnettiin keskusteluissa filosofian luonteesta, filosofian suhteesta tieteeseen ja myös ajan poliittisissa kiistoissa (ks. Nygård 2009, 121). Erityisesti intuition käsite oli suomalaisen Bergson-keskustelun ytimessä. Käsite oli ollut Suomessa kiihkeän keskustelun aiheena jo ennen Bergsonin ajattelun saapumista maahan (Nygård 2009, 83). Intuitiosta keskusteltiin yhtäältä venäläisen intuitionistisen koulukunnan vaikutuksesta, mutta ennen kaikkea keskustelua siivitti ruotsinkielisen kulttuuripiirin ja erityisesti ruotsalaisen filosofin Hans Larssonin (1862–1944) kiinnostus intuitioon. Lisäksi hänestä tuli symboli ”uudelle idealismille” ja metafysiikkaan kohdistuneelle uudelle kiinnostukselle, joka syntyi reaktiona 1800-luvun metafysiikkaa vältellyttä positivistista filosofiaa vastaan. (Jalava 2005, 422, Nygård 2009, 12–13.)

Suomessa Bergsonista näkyvimmin keskustelivat aikansa eturivin älyköt Eino Kaila (1890–1958), Hans Ruin (1891–1980), Erik Ahlman (1892–1952), Rolf Lagerborg (1874–1959) ja J. A. Hollo (1885–1967). Bergsonin ruotsalainen vastaanotto erosi suomalaisesta vastaanotosta huomattavasti. Ruotsissa hänen vuoteen 1910 mennessä ilmestyneet pääteoksensa käännettiin seuraavan vuosikymmenen aikana ja hänen ajattelustaan syntyi heti vilkasta akateemista keskustelua (Nygård 2009, 78–79). Suomessa taas teoksen *L'énergie spirituelle* Hollon suomennos *Henkinen tarmo* (1923) oli pitkään ainoa Bergsonin tuotannosta suomennettu teos. Vasta 1990-luvulla ilmestyi Sanna Iston ja Marko Pasasen käännös Bergsonin teoksesta *Le rire* (Nauru, 1994). Myös keskustelu hänen ajattelustaan jäi lyhyeksi: se sijoittui suunnilleen 1900-luvun kahdelle ensimmäiselle vuosikymmenelle, eikä Bergsonin filosofialla ollut selkeitä seuraajia.

Erityisesti Eino Kailalla oli kuitenkin merkittävä rooli Bergsonin ajattelun saapumisessa Suomeen. Hän esitteli Bergsonin suomalaisyleisölle vuonna 1911 *Aika*-aikakauskirjassa julkaistussa artikkelissaan ”Nykyajan filosofeja”, jossa hän esitteli Bergsonin ajattelun ydinajatuksia erityisesti teoksissa *L'évolution créatrice* ja *Essai sur les données immédiates de la conscience* (ks. Kaila 1911, 424–440). Bergsonin ajatteluun hän tutustui Pariisin opintomatallaan, jonka aikana hän oli osallistunut Bergsonin luennolle Collège de Francesta. Kaila itse näytti vaikuttuneen Bergsonin filosofian omaperäisyydestä ja sen suhteesta tieteeseen (ks. Nygård 2009, 93–95). Kailan suhtautuminen Bergsonin ajatteluun kuitenkin muuttui jo muutamaa vuotta myöhemmin. Vuonna 1916 hän luonnehti Bergsonia muotifilosofiksi ja mystikoksi, mistä hänen mukaansa todistivat erityisesti tämän *intuition* ja *elämän hyöyn* (*élan vital*) käsitteet (ks. Kaila 1916, 10–13). Hän irtisanoutui niin Bergsonin lähestymistavasta elämään kuin myös tämän filosofia- ja tiedekäsityksistä, jotka hän oli

aiemmin omaksunut (Kaila 1916, 14; 18). Tästä huolimatta esimerkiksi Mikko Salmela esittää, että Bergsonin filosofian vaikutus näkyy vielä Kailan myöhemmässäkin tuotannossa, vaikka tämä oli päätynt loogisen empirismin kannattajaksi (ks. esim. Salmela 1998, 152, 155–156, 164; ks. "[Kaila, Eino \(https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/kaila-eino\)](https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/kaila-eino)").

Erik Ahlman oli yksi harvoista suomalaisista filosofeista, joihin Bergsonin filosofia vaikutti pysyvästi. Ahlman oli erityisen kiinnostunut intuition käsitteestä ja omaksuikin Bergsonin ajatuksen intuition metodologisuudesta (Salmela 1998, 272, 297–299). Bergson ei ollut kuitenkaan ainoa Ahlmanin taustavaikuttaja tässä suhteessa, sillä hänen intuitiokäsitykseensä vaikutti myös ruotsalainen Hans Larsson. Lisäksi Ahlmanilla oli useampia fenomenologisia taustavaikuttajia, erityisesti Max Scheler (1874–1928), mutta myös 1800-luvun elämänselittäjät, kuten Arthur Schopenhauer (1788–1860) ja Friedrich Nietzsche. Ahlman ei tyytynyt vain omaksumaan esikuviansa käsityksiä, ja Stefan Nygårdin mukaan hän kuvailikin käsitystään näiden sekoitukseksi. (Nygård 2009, 160–164; ks. "[Ahlman, Erik \(https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/ahlman-erik\)](https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/ahlman-erik)".)

Myös filosofi ja estetiikan tutkija Hans Ruin sai vaikutteita Bergsonin filosofiasta. Hänen varhaisemmissa akateemisissa töissään näkyy Bergsonin sisäisen kokemuksen ajatus, jota Ruin hyödynsi pikemminkin psykologian kuin filosofian parissa. Bergsonin filosofia näyttäytyi Ruinille positivismin vastavoimana, sillä Ruinin käsityksissä positivismi ja muut materialistiset elämänselittämukset latistivat tai kadottivat elämän henkevyuden ja syvyyden. Lisäksi 1800-luvulla voimakkaasti erikoistunut tieteellinen tutkimus synnytti pelkoa tieteiden keskinäisestä etäännyttämisestä ja kokonaisvaltaisten tieteellisten näkemysten katoamisesta. Ruin katsoi Bergsonin filosofian tekevän oikeutta hengelliselle elämälle tuomalla yhteen tieteen ja taiteen, erityisesti teoksessa *L'Évolution créatrice*. (Nygård 2009, 129–130, 136–138, Ruin 1914, 150.)

Myös kasvatustieteilijä, kääntäjä ja kritiikki J. A. Hollo (1885–1967) oli kiinnostunut Bergsonista. Hollo oli Ahlmanin tapaan kiinnostunut Bergsonin intuition käsitteestä ja sen metodologisuudesta erityisesti psykologian ja pedagogiikan määrällisten menetelmien vastapainona. Hän oli kiinnostunut myös Bergsonin keston ajatuksesta sisäisenä kokemuksena, jota hän hyödynsi mekanistisen kasvatuskäsityksen kritiikissään. (Nygård 2009, 167, 171.) Hollo suomensi jo vuonna 1923 Bergsonin teoksen *Henkinen tarmo (L'énergie spirituelle, 1919)*.

Bergsonin suomalaista vastaanottoa sävyttivät Nygårdin mukaan vahvasti poliittiset ja aatteelliset kuohunnat. Maassa alkoi heti 1910-luvun alussa kiivas keskustelu Bergsonin maailmankatsomuksesta ja poliittisesta merkityksestä. Nygård huomauttaa, että Bergsonin

filosofia saapui Suomeen kulttuurillisessa ja poliittisessa tilanteessa, jossa Bergsonin ajattelun tosiasiallisilla väitteillä ei ollut juuri merkitystä. Keskustelussa oli kyse annetuista kansallisista poliittisista kannoista, joihin Bergsonin ajattelua sovellettiin ja jotka määrittelivät myönteiset ja kielteiset asenteet Bergsonia kohtaan. (Nygård 2009, 121.) Keskustelun ääripäät olivat Bergson-myönteisen Artur Eklundin (1880–1927) ja hänen kannattajiensa näkökulma, joka edusti konservatismia sekä radikaalia oikeistolaisuutta ja toisaalta Rolf Lagerborgin (1874–1959) ja Prometheus-järjestön Bergson-vastainen näkökulma, joka edusti ateismia ja liberaaleja arvoja (Nygård 2009, 127).

Bergsonin filosofia ja erityisesti intuition käsite yhdistettiin mystiikkaan ja uskonnolliseen ajatteluun. Tällaisen ajattelutavan saapumista Suomeen vastusti erityisesti Rolf Lagerborg – Lagerborg oli Edvard Westermarckin (1862–1939) oppilas ja jatkoi opettajansa uskontokritiikkiä. Hänellä oli kytköksiä 1900-luvun alkupuolen ateistiseen liikehdintään, ja hän toimi ateistisen Prometheus-järjestön puheenjohtajana. Lagerborg näki Bergsonin ajattelun uhkana empiiriselle psykologialle ja yhdisti tämän intuition filosofian mystiikkaan, taantumukseen ja irrationalismiin niin filosofiassa kuin poliittisessa toiminnassa. Hän oli väitellyt Sorbonnen yliopistosta korkein arvosanoin, ja tämä tuntui lisänneen hänen Bergson-kritiikkinsä arvovaltaa. Liberaali Lagerborg kuului kuitenkin aatteelliseen vähemmistöön; 1900-luvun alkupuolen suomalainen akademia oli melko konservatiivinen. (Jalava 2005, 425–426, Nygård 2009, 105, 110–111, 117.)

Lagerborg oli huolissaan, että Bergsonin filosofia tarjoaisi käsitteellisiä aseita poliittiselle liikehdinnälle. Artur Eklund edusti Suomessa liikettä, joka hyödynsi Bergsonin filosofiaa osana poliittista aktivismia (Nygård 2009, 185–186). Kansainvälisesti Bergsonin ajattelun hyödyntäminen poliittisiin päämääriin ei ollut ennenkuulumatonta; Ranskassa Bergsonin ajattelua sovelsi erityisesti sosialistinen poliittinen ajattelija Georges Sorel ja Ruotsissa taas kirjallisuuskriitikko ja Lundin yliopiston pedagogiikan ja psykologian professori, radikaalikonservatiivi John Landquist (1881–1974). Suomessa Eklund edusti poliittisen kentän radikaalia oikeistosiipeä, ja hänen Bergson-luennassaan intuitio oli keino Suomen ruotsinkieliselle nuorisolle löytää romantiikan hengessä uudelleen identiteettinsä ja päästä kosketuksiin germaanisten juuriensa kanssa (Nygård 2009, 186). Hän oli osa laajempaa liikehdintää, joka politisoi elämänfilosofeina pidettyjen filosofien ajatuksia – Bergsonin ohella vastaavassa roolissa olivat esimerkiksi William James ja Nietzsche. Eklund edusti tietystä miehestä Lagerborgin vastakohtaa: Eklund oli konservatiivinen siinä missä Lagerborg liberaali, Eklund oli

kiinnostunut metafysiikasta ja intuitiosta, kun taas Lagerborg vastusti näitä jyrkästi.

Suomessa kiinnostus Bergsonin filosofiaan on seurannut kansainvälistä kehitystä. Kuten muuallakin, Bergsonin suosio hiipui Suomessa hänen elämänsä loppupuolella ja hänen filosofiansa jäi unohduksiin pitkäksi aikaa hänen kuolemansa jälkeen. Suomessa suosion hiipumiseen vaikutti yhtäältä Eino Kailan Helsingin yliopiston professuurin myötä yleistynyt analyyttisen filosofian ajatteluperinne. Bergsoniin myötämielisesti suhtautuneista filosoifeista Hans Ruin suuntautui urallaan vahvemmin estetiikkaan ja Hollo kasvatustieteisiin. Filosofian parissa työskennelleelle Erik Ahlmanille Bergson oli yksi useista innoittajista, joista yhdenkään ajatteluun hän ei näkyvästi sitoutunut.

### Nykyinen Bergson-tutkimus Suomessa

Suomessa Bergsonia on 2000-luvulla tutkittu melko vähän verrattuna useisiin muihin aikansa filosofiin. Bergsonin filosofiasta ovat väitelleet Stefan Nygård ja Lauri Myllymaa – Nygård (2008) Bergsonin vastaanotosta Suomessa 1900-luvulla ja Myllymaa (2021) Bergsonin käsityksestä tiedon kehittymisestä sekä tieteen ja filosofian ominaispiirteistä ja yhteistyöstä. Nygårdin väitöskirjan pohjalta on myös julkaistu kirja *Bergson i Finland* (Bergson Suomessa, 2009). Kristian Bankov väitteli vuonna 2000 Helsingin yliopistossa Bergsonin filosofian semioottisista ja hermeneuttisista piirteistä. Helsingin yliopiston musiikkitieteen emeritusprofessori Eero Tarasti on kirjoittanut Bergsonista ”eksistentiaalisen semiotiikan” näkökulmasta (Tarasti 2009). Näiden lisäksi esimerkiksi Kai Alhanen on kirjoittanut Bergsonista ja komiikasta (ks. Alhanen 2010) ja Katariina Lipsanen (2018; 2021) on tutkinut Bergsonin intuitiokäsitystä ja filosofista menetelmää. Helsingin yliopiston monikulttuurisen koulutuksen professori Fred Dervin on soveltanut Bergsonin ajattelua pedagogiikan ja kulttuurintutkimuksen näkökulmista.

2000-luvulla uudelleen herännyt kiinnostus Bergsoniin on levinnyt hiljalleen myös Suomeen viime vuosina. Tähän uudelleen heränneeseen kiinnostukseen on erityisesti vaikuttanut Gilles Deleuzen filosofian kasvanut suosio. Suomessa tästä kertoo esimerkiksi Deleuzen teoksen *Bergsonismi* (*Le bergsonisme*, suom. Eetu Viren, 2018) suomentaminen. Taiteen-, kirjallisuuden ja mediatutkimuksen aloilla on taajaan hyödynnetty Bergsonin ajattelua, erityisesti Turun yliopistossa. Tuoreimmasta kiinnostuksesta Bergsonin ajatteluun Suomessa todistaa myös Juho Hotasen toimittama loppuvuodesta 2021 ilmestynyt Bergsonia

käsitlevä *Tiede & edistys* -aikakausjulkaisun erikoisnumero, johon kirjoittivat Katja Castillo, Minna-Kerttu Kekki, Jan-Ivar Lindén, Lipsanen, Myllymaa ja Julius Telivuo. Samoihin aikoihin Nygård, Sami Sjöberg ja Iida Turpeinen järjestivät Helsingissä kollokvion *The Revival of Bergson in the Twenty-First Century*.

### **Bergsonin pääteokset**

*Essai sur les données immédiates de la conscience*. Presses Universitaires de France, Paris 1889.

*Matière et mémoire*. Presses Universitaires de France, Paris 1896.

*L'évolution créatrice*. Presses Universitaires de France, Paris 1907.

*Les deux sources de la morale et de la religion*. Presses Universitaires de France, Paris 1932.

### Bergsonin muut merkittävät teokset

*Le rire*. Presses Universitaires de France, Paris 1900.

*L'énergie spirituelle*. Presses Universitaires de France, Paris 1919.

*Durée et simultanéité*. Presses Universitaires de France, Paris 1922.

*La pensée et le mouvant*. Presses Universitaires de France, Paris 1934.

### Bergsonin teosten käännöksiä

#### *Käännökset suomeksi*

*Henkinen tarmo: tutkielmia ja esitelmiä*. Kääntänyt Juho Hollo. WSOY, Porvoo 1923.

*Nauru: tutkimus komiikan merkityksestä*. Kääntäneet Sanna Isto ja Marko Pasanen. Loki-kirjat, Helsinki 1994.

#### *Käännökset ruotsiksi*

*Skrattet: en undersökning av komikens väsen*. Kääntänyt Algot Ruhe. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1910.

*Den skapande utvecklingen: om livets betydelse*. Kääntänyt Algot Ruhe. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1911.

*Tiden och den fria viljan: en undersökning av de omedelbara medvetenhetsfakta.* Kääntänyt Algot Ruhe. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1912.

*Materia och minne: en undersökning av kroppens förhållande till själen.* Kääntänyt Algot Ruhe. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1913.

*Själslig kraft: studier och föredrag.* Kääntänyt Algot Ruhe. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1921.

*Käännökset englanniksi (\*Bergsonin auktorisoima käännös)*

*Matter and Memory.* Kääntänyt Nancy Margaret Paul ja W. Scott Palmer. George Allen & Co., London 1910.\*

*Time and Free Will. An Essay on the Immediate Data of Consciousness.* Kääntänyt F. L. Pogson. George Allen & Co., London 1910.\*

*Creative Evolution.* Kääntänyt Arthur Mitchell. Macmillan & Co., London 1911.\*

*Mind-Energy: Lectures and Essays.* Kääntänyt H. Wildon Carr. Greenwood Press, London 1920.\*

*The Two Sources Of Morality And Religion.* Kääntänyt R. Ashley Audra ja Cloudesley Brereton. Henry Holt & Co., London 1935.\*

*The Creative Mind: An Introduction to Metaphysics.* Kääntänyt Mabelle L. Andison. Philosophical Library, New York 1946.

*Key Writings.* Toim. Keith Ansell-Pearson ja John Mullarkey. Kääntänyt Melissa McMahon. Continuum, New York 2002.

### Suosittelavaa jatkolukemista

Ansell-Pearson, Keith (2018). *Bergson: Thinking Beyond the Human Condition.* Bloomsbury Academic, New York.

- Ansell-Pearsonin teos on kattava tuore yleiskatsaus useaan Bergsonin filosofiaan keskeiseen teemaan.

Lapoujade, David (2010). *Puissances du temps.* Les Éditions de Minuit, Paris.

Englanniksi: Lapoujade, David (2018). *Powers of Time: Versions of Bergson.* University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Tarkka luenta Bergsonin keston ja intuition käsitteistä.

Nygård, Stefan (2009). *Henri Bergson i Finland: reception, rekontextualisering, politisering.* Svenska Litteratursällskapet i Finland,

Helsingfors.

- Tarkastelee monipuolisesti Bergsonin filosofian vastaanottoa Suomessa 1900-luvun alkupuolella.

Riquier, Camille (2014). *Archéologie de Bergson: temps et métaphysique*. Presses Universitaires de France, Paris.

- Laaja ja tarkka analyysi monista Bergsonin ajattelun keskeisistä teemoista. Bergson-tutkimuksen klassikko, mutta vaatii jo Bergsonin melko hyvää tuntemusta.

Sinclair, Mark (2020). *Bergson*. Routledge, London.

- Laaja, erittäin kattava ja aloittelijaystävällinen katsaus Bergsonin ajatteluun. Se esittelee kaikkien pääteosten teemoja ja tarjoaa katsauksen Bergsonin henkilöhistoriaan.

Worms, Frédéric (2000). *Le vocabulaire de Bergson*. Ellipses, Paris.

- Sanakirjatyypinen hakuteos kokoaa ja selittää Bergsonin filosofian käsitteistöä ja sanastoa.

## Kirjallisuus

*Tiede & edistyksen Bergson-teemanumero 3:2021*

Castillo, Katja, ja Minna-Kerttu Kekki (2021). ”Kokemus toisesta ja kesto Bergsonin filosofiassa”. *Tiede & edistys*, 3: 192–205.

Lindén, Jan-Ivar (2021). ”Todellinen elämä: Bergson ja koettu luonto”. *Tiede & edistys*, 3: 147–161.

Lipsanen, Katariina (2021). ”Bergson ja intuitio filosofian metodina”. *Tiede & edistys*, 3: 133–146.

Myllymaa, Lauri (2021). ”Biologian ja epistemologian vastavuoroisuus Bergsonin filosofiassa”. *Tiede & edistys*, 3: 162–76.

Telivuo, Julius (2021). ”Bergson ja naurun yhteisöllinen jännite”. *Tiede & edistys*, 3: 177–191.

## *Bergsonista suomeksi*

Alhanen, Kai (2010). ”Bergson nauraa yhä”. Teoksessa *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Toimittanut Timo Miettinen, Simo Pulkkinen ja Joonas Taipale. Gaudeamus, Helsinki.

Kaila, Eino (1911). ”Nykyajan filosofeja: 1. Henri Bergson”. *Aika* 1911 (15–16): 425–440.

— — — (1916). ”Renan ja Bergson”. *Aika* 1916 (1): 10–18.



Lipsanen, Katariina (2018). ”Tietoisuuden ja elämän analogian rooli Henri Bergsonin teoksessa *L'évolution créatrice*”. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Salomaa, J. E. (1999). *Filosofian historia 2*. Kampus kustannus, Jyväskylä.

#### *Muu kirjallisuus*

Ansell-Pearson, Keith (2010). ”Bergson”. Teoksessa *The Routledge Companion to Nineteenth Century Philosophy*. Toim. Dean Moyar. Routledge, New York. 403–431.

Azouvi, François (2007). *La gloire de Bergson : essai sur le magistère philosophique*. Gallimard, Paris.

Barreau, Hervé (2008). ”Bergson face à Spencer: vers un nouveau positivisme”. *Archives de Philosophie* 71 (2): 219–243.

Bianco, Giuseppe (2020). ”Bergson and the Spiritualist Origins of the Ideology of Creativity in Philosophy”. *British Journal for the History of Philosophy* 28 (5): 1031–1052.

Bouton, Christophe (2017). ”Is the Future Already Present? The Special Theory of Relativity and the Block Universe View”. Teoksessa *Time of Nature and the Nature of Time*. Toim. Christophe Bouton ja Philippe Huneman, Springer, Cham. 89–121.

Bréhier, Émile (1929). *Histoire de la philosophie : tome II : la philosophie moderne*. Librairie Félix Alcan, Paris.

Bruyeron, Roger (2002). ”Combattre en philosophe: les écrits clandestins de Georges Politzer: (1939–1942)”. *Revue philosophique de la France et de l'étranger* 127 (3): 303–314.

Canales, Jimena (2015). *The Physicist & the Philosopher: Einstein, Bergson, and the Debate That Changed Our Understanding of Time*. Princeton University Press, Princeton.

Chambers, Connor J. (1974). ”Zeno of Elea and Bergson's Neglected Thesis”. *Journal of the History of Philosophy* 12 (1): 63–76.

Deledalle, Gérard ja John Dewey (1965). ”Un inédit de John Dewey: Spencer et Bergson”. *Revue de Métaphysique et de Morale* 70 (3): 325–333.

Deleuze, Gilles (2011 [1966]). *Le bergsonisme*. Presses Universitaires de France, Paris.

Deleuze, Gilles (2018). *Bergsonismi*. Kääntänyt Eetu Viren. Tutkijaliitto, Helsinki.

Dunham, Jeremy (2020). "On the Experience of Activity: William James's Late Metaphysics and the Influence of Nineteenth-Century French Spiritualism". *Journal of the History of Philosophy* 58 (2): 267–291.

Evellin, François (1880). *Infini et quantité*. Germer Baillière, Paris.

Greenberg, Louis M. (1976). "Bergson and Durkheim as Sons and Assimilators: The Early Years". *French Historical Studies* 9 (4): 619–634.

Grogin, Robert C. (1978). "Rationalists and Anti-Rationalists in pre-World War I France: The Bergson-Benda Affair". *Historical Reflections / Réflexions Historiques* 5 (2): 223–231.

Herring, Emily (2018). "'Great Is Darwin and Bergson His Poet': Julian Huxley's Other Evolutionary Synthesis". *Annals of Science* 75 (1): 40–54.

Jalava, Marja (2005). *Minä ja maailmanhenki: Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Janicaud, Dominique (1998). *Ravaisson et la métaphysique : une généalogie du spiritualisme français*. Vrin, Paris.

Jankélévitch, Vladimir (1931). *Henri Bergson*. Presses Universitaires de France, Paris.

Jordan, Bruno (1912). "Kant and Bergson". *The Monist* 22 (3): 404–414.

Kanteraki, Theologia (2014). "L'effort chez Bergson, chez ses prédécesseurs et ses contemporains". Université Charles de Gaulle – Lille 3, Lille.

Lacey, A. R. (2010). *Bergson*. Routledge, London.

Lachelier, Jules (1896). *Du fondement de l'induction suivi de psychologie et métaphysique*. 2. painos. Félix Alcan, Paris.

— — — (2001 [1911]). "Le temps, l'espace et la causalité dans la physique moderne". Teoksessa *Les grandes conférences du XXe siècle: textes téléchargeables en intégralité*. Société française de philosophie, Paris. 305–348.

- Lawlor, Leonard (2007). "Phenomenology". Teoksessa *The Edinburgh Companion to Twentieth-Century Philosophies*. Toim. Constantin V. Boundas. Edinburgh University Press, Edinburgh. 389–401.
- Libby, Melanchthon F. (1912). "Continuity in Bergson's Philosophy". *University of Colorado Studies* 9 (4): 147–202.
- Mayr, Ernst (2003). *What Evolution Is*. Phoenix, London.
- — — (2004). *What Makes Biology Unique? Considerations on the Autonomy of a Scientific Discipline*. Cambridge University Press, New York.
- Metz, André (1926). "Relativité et Relativisme". *Revue philosophique de la France et de l'étranger* 101: 63–87.
- — — (1959). "Bergson, Einstein et les relativistes". *Archives de Philosophie* 22 (3): 369–384.
- — — (1961). "Causalité scientifique et cause première". *Archives de Philosophie* 24 (3/4): 517–541.
- — — (1962). "Science et subjectivité". *Archives de Philosophie* 25 (1): 35–50.
- — — (1965). "Bergson et la notion d'espace". *Archives de Philosophie* 28 (3): 439–444.
- Myllymaa, Lauri (2021). *Two Sources of Knowledge: Origin and Generation of Knowledge in Maine de Biran and Henri Bergson*. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Nygård, Stefan. (2008). *Filosofins renässans eller modern mystik: Bergsondebatten i Finland*. University of Helsinki, Helsinki.
- Riquier, Camille (2011). "Le relève intuitive de la métaphysique: le kantisme de Bergson". Teoksessa *Lire Bergson*. Toim. Frédéric Worms ja Camille Riquier. Presses Universitaires de France, Paris. 35–59.
- — — (2014). *Archéologie de Bergson : temps et métaphysique*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Ruin, Hans (1914). "Filosofins Renässans I". *Nya Argus* 7 (18): 149–151.
- Russell, Bertrand (1996). *Länsimaisen filosofian historia 2. (A History of Western Philosophy, 1946)*. Kääntänyt J. A. Hollo. WSOY, Porvoo.
- Salmela, Mikko (1998). *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*. Otava, Helsinki.
- Simpson, G. G. (1951). *The Meaning of Evolution*. Yale University Press, New Haven.

Sinclair, Mark (2018). "Habit and Time in Nineteenth-Century French Philosophy: Albert Lemoine between Bergson and Ravaisson". *British Journal for the History of Philosophy* 26 (1): 131–153.

Sinclair, Mark ja Delphine Antoine-Mahut (2020). "Introduction to French Spiritualism in the Nineteenth Century". *British Journal for the History of Philosophy* 28 (5): 857–865.

Sokal, Alan D, ja Jean Bricmont (2018). *Impostures intellectuelles*. Odile Jacob, Paris.

Soulez, Philippe, ja Frédéric Worms (2002). *Bergson : biographie*. Presses Universitaires de France, Paris.

Tarasti, Eero (2009). "Semiotics of Resistance: Being, Memory, History - the Counter-Current of Signs". *Semiotia* 173 (1-4): 41–71.  
<https://doi.org/10.1515/SEMI.2009.002>  
 (<https://doi.org/10.1515/SEMI.2009.002>).

Verdeau, Patricia (2007). "Sur la relation de Bergson à Spencer". *Teoksessa Annales bergsoniennes III: Bergson et la science*, 361–376. Presses Universitaires de France, Paris.

Worms, Frédéric (2001). "L'intelligence gagnée par l'intuition? La relation entre Bergson et Kant". *Les Études philosophiques* 59 (4): 453–464.

#### Internet-lähteet

Société des Amis de Bergson:

<https://bergson.hypotheses.org> (<https://bergson.hypotheses.org/>)  
 - Ranskalainen Bergson-tutkimuksen kannattajayhdistys. Tiedottaa Bergsoniin liittyvistä konferensseista ja julkaisuista.

Bergsoniana:

<https://journals.openedition.org/bergsoniana/>  
 (<https://journals.openedition.org/bergsoniana/>)  
 - Bergson-tutkimukseen keskittyvä kansainvälinen tieteellinen aikakausjulkaisu

#### Julkaisusarjat

*Annales bergsoniennes*

Worms, F. Barbaras, R., de Belloy, C., Bouaniche, A. (toim., 2002). *Annales bergsoniennes I : Bergson dans le siècle*. Presses Universitaires

de France, Paris.

Worms, F. (toim., 2004). *Annales bergsoniennes II : Bergson, Deleuze, la phénoménologie*. Presses Universitaires de France, Paris.

Bianco, G., Corsini, F., During, E., Worms, F. (toim., 2007). *Annales bergsoniennes III : Bergson et la science*. Presses Universitaires de France, Paris.

Worms, F., Fagot-Largeault et al. (toim., 2008). *Annales bergsoniennes IV : L'évolution créatrice, 1907-2007 : épistémologie et métaphysique*. Presses Universitaires de France, Paris.

Worms, F. et al. (toim., 2012). *Annales bergsoniennes V : Bergson et la politique : de Jaurès à aujourd'hui. Inédits, dossier, varia*. Presses Universitaires de France, Paris.

Abiko, S., François, A., Riquier, C., et al. (toim., 2013). *Annales bergsoniennes VI : Bergson, le Japon, la catastrophe*. Presses Universitaires de France, Paris.

Riquier, C., Zanfi, C. et al. (toim., 2014). *Annales bergsoniennes VII : Bergson, l'Allemagne, la guerre de 1914*. Presses Universitaires de France, Paris.

François, A., Riquier, C. et al. (toim., 2017). *Annales bergsoniennes VIII : Bergson, la morale, les émotions*. Presses Universitaires de France, Paris.

#### *Les études bergsoniennes*

Gouhier, H., & Delattre, F. (1948). *Les études bergsoniennes : vol. 1*. Presses Universitaires de France, Paris.

Bergson, H., Bréhier, L., Delhomme, J., Gouhier, H., Delattre, F., & Hyppolite, J. (1949). *Les études bergsoniennes : vol. 2*. Presses Universitaires de France, Paris.

Delhomme, J., Polin, R., Andreu, P., Adolphe, L., Mavit, H., & Maire, G. (1952). *Les études bergsoniennes : vol. 3*. Presses Universitaires de France, Paris.

Association des amis d'Henri Bergson. (1956). *Les études bergsoniennes : vol. 4*. Presses Universitaires de France.

Chaix-Ruy, J. (1960). *Les études bergsoniennes : vol. 5, Bergson et l'histoire de la philosophie*. Presses Universitaires de France, Paris.

Bergson, H., Robinet, A. (1961). *Les Études bergsoniennes : vol. 6*. Presses Universitaires de France, Paris.

Robinet, A. (1966). *Les Études bergsoniennes : vol. 7, Henri Bergson et l'Angleterre*. Presses Universitaires de France, Paris.

Martin, A., Robinet, A., Barthélemy-Madaule, M., Zac, S., & Kremer-Marietti, A. (1968). *Les Études bergsoniennes : vol. 8, Bergson et Péguy*. Presses Universitaires de France, Paris.

Gauthier, Michel (1970). *Les Études bergsoniennes : vol. 9, Bergson en Espagne*. Presses Universitaires de France, Paris.

Kremer-Marietti, Angèle (1973). *Les Études bergsoniennes : vol. 10, mystique plotinienne, mystique bergsonienne*. Presses universitaires de France, Paris.

Robinet, André, et al. (1976) *Les études bergsoniennes: vol. 11, Documentation bergsonienne: pièces pour les Mélanges, Correspondances*. Presses universitaires de France, Paris.